

Birinci Dünya Savaşı Sonrasında 'Büyük Ermenistan'ın Kurulmasına Yönelik Hazırlanan Propaganda Yayınlarından Bir Örnek

Bestami S. Bilgiç*

Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren ateşkes antlaşmaları imzalandıktan sonra galip devletler savaş sonu düzenlemeleri görüşmek üzere Paris'te bir konferans tertip ettiler. Bu konferansta esas olarak Almanya'ya ne tür bir ceza verileceği ile Habsburg ve Osmanlı imparatorluklarının topraklarının nasıl parçalanacağı kararlaştırılacaktı. Dolayısıyla özellikle Habsburg ve Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan birçok azınlık halk temsilcisi galip devletler nezdinde lobcilik yaparak imparatorlukların parçalanması sonucu oluşacak haritada kendilerine olabildiğince büyük paylar kapma yarışı içerisine girmişlerdi.¹ Bu azınlık gruplarından biri de Ermenilerdi. Ermeniler, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'daki delegasyonları üzerinden yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmüşlerdi. Bu propaganda faaliyetinin bir unsuru da küçük kitapçıklar yayınlamak bunları konferansa

katılacak ülkelerin temsilcilerinin görmelerini sağlamak ve onları kendi davalarına ikna etmekte.² Bu küçük kitapçıklardan biri Garegin Pasdermadjian³ ve Miran Sevasly⁴ tarafından yazılmış olan "Memorandum of Armenia and Her Claims to Freedom and National Independence Presented to the Democratic Mid-Europe Union" başlığını taşıyordu.

22 sayfalık bu kitapçık esas olarak neden galip devletlerin Yakın Doğu'da bağımsız Büyük Ermenistan'ı kurmaları ve onu kendi ayakları üzerinde durana kadar korumaları gerektiğini anlatmaya çalışıyordu. Kitapçık-taki temel iddia Ermenilerin Birinci Dünya Savaşı sırasında bir bütün olarak İtilaf Devletlerini destekledikleri, bu destek yüzünden birçok katliam ile tehcirle maruz kaldıkları ve bu yüzden ödüllendirilmeleri gerektiği idi.

Bugün Ermeni meselesi Türk Dış Politikası'nın hala önemli bir gündem maddesidir. Bunun sebebi bazı Ermenilerin 1918 yılının son aylarında Türkiye'ye karşı başlatmış oldukları propaganda faaliyetinin bugün de devam etmesidir.⁵ Bu kısa yazının konusu halihazırda Ermenistan ve Ermeni diasporası merkezli yürütülen Türkiye karşıtı propagandanın tahlili değildir. Bununla birlikte günümüzde çok boyutlu bir şekilde öne sürülen

(*) Doç. Dr., İpek Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, bsbilgic@ipek.edu.tr

- (1) Margaret Macmillan, *Paris 1919: six months that changed the world*. Random House LLC, 2007.
- (2) Mark Malkasian, "The Disintegration of the Armenian Cause in the United States, 1918-1927." *International Journal of Middle East Studies* 16.3 (1984): 349-365.
- (3) Pasdermadjian bu dönemdeki en aktif Ermeni propagandistlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Kitapçığın kapağında kendisinin Eçmiyazin Katolikosu'nun özel temsilcisi sıfatıyla çalışmaya katkı verdiği anlaşılmaktadır. Pasdermadjian aynı zamanda Tiflis'teki Ermeni Milli Konseyi'nin de üyesiydi. Yanı sıra, Bogor Nubar'ın Milli Delegasyonu'nda da görevliydi. Armen Garo takma ismiyle Taşnaklarla birlikte zaman zaman lider olarak ihtilalci faaliyetlere karışmıştı. Dolayısıyla hem Osmanlı Ermenileri hem de Rusya Ermenileri arasında itibarı olan biriydi. Bu dönemde Ermenilerin Bağımsız Ermenistan hakkında bile farklı görüş ve yöntemleri benimsemiş oldukları düşünüldüğünde Pasdermadjian tüm farklı grupları bir araya getirebilecek biri olarak görülüyordu. Bkz. Malkasian, 351; Richard G. Hovannisian, *The Republic of Armenia: The First Year, 1918-1919*. University of California Press, 1971, s.475.
- (4) Sevasly, Amerika'daki Ermeniler arasında çok aktif bir lobciydi. Yine önde gelen Amerikalı Ermeni Vahan Kardashian ile Boston'da Ermeni Milli Müdafaa Birliği'ni kurdu. Bkz. Simon Payaslian, *United States Policy Toward the Armenian Question and the Armenian Genocide*. Palgrave Macmillan, 2005, s.96.
- (5) Sedat Laçiner, *Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dış Politikası*. Ankara: USAK, 2008; Sedat Laçiner, *Türkler ve Ermeniler, Bir Uluslararası İlişkiler Çalışması*. Ankara: USAK, 2005.

ve artan bir oranda akademik çevrelerde de kabul görmeye başlayan soykırım iddialarının daha iyi anlaşılması için bu iddiaların Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden hemen sonra yayınlanan propaganda çalışmalarındaki tezlerle benzerliklerinin, farklılıklarının ve iddialardaki çelişkilerin ortaya konmasında fayda vardır.

Türk tarihyazımına bakıldığında 1918 gibi erken bir tarihte üretilmeye başlanan propaganda kitapçıklarının ciddi tahlillerinin yapılmadığı görülmektedir. Bunun sebeplerinden biri tarihçilerin dil konusundaki yaşadıkları problemdir. Bu propaganda kitapçıkları çoğunlukla İngilizce dilinde yayımlandıkları için tarihçiler yakın zamana kadar metinlere nüfuz edememişlerdir. Bugün hala 'deportation'ın sınır dışı etme mi yoksa sürgün veya tehcir demek mi olduğu ya da tehcir kanununda ifade edilen 'sevk ve iskân' ifadesinin İngilizceye nasıl tercüme edileceği konusunda tarihçiler arasında görüş birliği olmadığı ortadadır. Basitçe sözlüğe bakılarak 'deportation' ya da 'sevk ve iskân' şu demektir gibi hızlı sonuçlara varılmaktadır. Hâlbuki 'deportation' özel bir terimdir ve onun gibi nice terimlerin iyi anlaşılabilmesi ve doğru kullanılabilmesi için terimler sözlüğü gibi çalışmaların hazırlanması gerekmektedir.

Propaganda kitapçıklarının yeterince tahlil edilememesinin ikinci bir sebebi ise yakın zamana kadar bu yayınlara ulaşma zorluğuydu. Ancak artık bu yayınlara internet üzerinden bile erişilebildiği için bunlar hakkında eleştirel değerlendirmelerin sayılarının artması beklenebilir.

"Armenia and Her Claims to Freedom and National Independence" başlıklı çalışmanın birinci bölümünün adı "Turkish Armenia and the Armenians in Turkey" dir. Yazarlar bu bölüme Aydınlanma filozofu Volney'den (1757-1820) bir alıntı yaparak başlamaktadırlar. Volney, Osmanlı Devleti'nin "çok yakında" çökeceği kehanetini yapmış ve hatta çökmesi gerektiğini iddia etmiştir.⁶ Ancak

Osmanlı Devleti, Volney'in tahmininden yaklaşık yüz elli yıl daha fazla yaşamıştır. Hatta bazı tarihçiler devletin hala devam ettiği ve 1923'te sadece rejim değişikliği yaşandığı görüşündedirler. Örneğin Erik Jan Zürcher, *Turkey: A Short History* başlıklı kitabında Jön Türk dönemini 1950 yılına kadar uzatarak bu devamlılığa işaret etmektedir.⁷

Pasdermadjian ve Sevasly'ya göre Osmanlı Devleti'nin 1774'te Osmanlı İmparatorluğu'nun Çarlık Rusyası önünde büyük mağlubiyet almasına rağmen tarih sahnesinden silinmemesinin sebebi Büyük Devletler'in Yakın Doğu'daki çıkar çatışmasıdır. Büyük Devletler, Yakın Doğu'daki güç dengesinin bozulmaması için uzun süre Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün devamından yana bir tutum takınmışlardır.⁸

1878'e kadar Osmanlı İmparatorluğu, Büyük Devletler'in kendi aralarındaki güç mücadelesinden yararlanarak Avrupa'daki topraklarını Yunanistan dışında muhafaza etmeyi başarmıştır. Ancak bu tarihten sonra Osmanlılar, süratli bir şekilde Avrupa'dan çekilmeye zorlanmışlardır. Nihayet Birinci Dünya Savaşı sonunda Anadolu, Trakya, Suriye ve Mezopotamya dışında toprağı kalmamıştır. Bu toprakların önemli bir kısmı ise Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığı zaman düşman işgali altındadır.

Memorandumun yazarları, "Türklerin" on dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyılın başına kadar olan süreçte büyük toprak kayıpları yaşamalarının sebebinin "Yakın Doğu'nun ilerici, tarihsel ve medeni halklarını" "fethetmelerine" rağmen hiçbir zaman "asimile" etmeye çalışmamaları olduğunu iddia etmektedirler. Yazarlara göre "Türkler", bu halklara "kötüleyici" bir ifade olan "reaya" demişler ve onlarla entegre olmamışlardır. Bu

(6) Niyazi Berkes, *The Development of Secularism in Turkey*. Routledge, 2013, s.64.

(7) Erik J. Zürcher, *Turkey: A Modern History*. London: I.B. Tauris, 2004.

(8) 1918 yılında dile getirilen bu iddia daha sonra yayınlanan akademik çalışmalarda da gündeme getirilmiştir. Bkz. Matthew Smith Anderson, *The Eastern Question, 1774-1923: A Study in International Relations*. London: Macmillan, 1966.

iddiada dikkat çeken birkaç unsur vardır. Birincisi; memorandumun yazarları birçok Batılı diplomat ve yazar gibi “Türk”, “Osmanlı” ve “Müslüman” ifadelerini deyişmeli ve eş anlamlı olarak kullanmaktadırlar. Hâlbuki birinci ifadenin etnik çağrışımı vardır. İkincisi ise modern anlamda ulus ifade etmektedir. Üçüncüsü ise dini bir ibaredir. Dolayısıyla, batının sosyal, ekonomik ve siyasal evriminden farklı bir süreç yaşamış olan Osmanlı dünyasındaki halkların nasıl nitelendirileceği ya da sınıflandırılacağı hakkında batılılar ve onlara Osmanlı hakkında iddialarını anlatan Pasdermadjian gibi Ermeniler sahadaki realiteyi yansıtan ifadeler kullanamamakta ve çelişkilere düşmektedirler. Aslında sadece yirminci yüzyılın ilk yarısındaki batılılar değil bugün Osmanlı tarihini çalışan bir Türk tarihçi bile Osmanlı’ya ait terminolojiyi İngilizceye aktarırken zorlanmaktadır. Daha vahimi, birçok Türk tarihçi Osmanlı’ya ait terminolojiyi batılıların kullandıkları terimlerden Türkçeye çevirerek kullandığı için neticede Türkçe olsa bile bu terminolojinin kullanılması yüzünden sahadaki gerçeklikten bir hayli uzaklaşmaktadır. Bugün, Osmanlıya ait terminolojinin kendi gerçekliğini yansıttığı şekilde İngilizceye kazandırılması belki de Türk tarihçilerin uluslararası literatüre yapabilecekleri en önemli katkılardan biri olacaktır.

Yukarıdaki iddiada dikkati çeken ikinci bir unsur ise; Ermeni yazarlar dahi Osmanlıların fethettikleri topraklardaki halkları asimile etmediklerini bir nevi itiraf etmektedirler. Ancak Osmanlıların bu politikası Pasdermadjian ve Sevasly’ya göre bir eksikliklidir. Üçüncüsü; yazarların ‘reaya’ hakkında söyledikleri geçerli değildir. Zira ‘reaya’ aşağılayıcı bir ifade değildir. Yönetilen herkese reaya denmektedir.⁹ Osmanlı İmparatorluğu’nun sınırları içerisinde yaşayanlar genel olarak ikiye ayrılmışlardır: yönetenler (askeri) ve yönetilenler (reaya). Batı’daki genel kanaatin aksine hem askeri sınıfında hem de reayada Müslimler ve Gayrimüslimler birlikte bulunuyorlardı. Bir kişinin dini aidiyeti

onun yönetici sınıfta ya da reaya sayılmasında belirleyici bir faktör değildi.¹⁰ Bugün dahi Türkiye ve Osmanlı tarihi hakkında yapılan çalışmalarda bu Osmanlı yönetim anlayışında Müslimler ve Gayrimüslimler arasında keskin çizgiler olduğuna dair olan algı devam etmektedir. Bu algıya göre Müslimler birinci sınıf vatandaş (millet-i hakime) sayılırken Gayrimüslimler ikinci sınıf vatandaşlar (millet-i mahkûme).¹¹ Ancak aslında sultanın Müslüman olması bile imparatorlukta Müslimlerin birinci sınıf vatandaş oldukları anlamına gelmemektedir.

Pasdermadjian ve Sevasly, “fethedilen” gayrimüslim halkların “zorbalığa” karşı seslerini çıkardıkları zaman “Türkler” tarafından zulme uğratıldıklarını iddia etmektedirler. Burada yazarlar büyük ihtimalle on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Doğu Anadolu’da patlak veren Ermeni isyanlarına II. Abdülhamit yönetiminin verdiği tepkiden bahsetmektedirler. Ancak yazarların “zorbalığa karşı sesini yükseltmek” dediklerini Osmanlı yönetimi isyan olarak algılamıştır ve ona göre davranmıştır. Bu gibi durumlarda da Osmanlı yönetimi isyan çıkaranların Müslim ya da Gayrimüslim olmalarına bakmaksızın tedbirlerini uygulamıştır. Osmanlı tarihini üniversite ikinci sınıf seviyesinde bilenler bile altı yüz yıllık tarihinde Osmanlı Devleti’nde Müslim ahalیه mensup kişi ve grupların isyanlar çıkardıklarını ve bu isyanların zaman zaman sert bir şekilde bastırıldığını doğrulayabilir. Dolayısıyla devleti yönetenler açısından buradaki mesele asilerin dini kimliği değil bizatihi asi olmalarıdır.

Yazarlara göre “Türklerin anlayıp uyguladığı şekliyle” “İslamcılık”, sadece bir “beyinsel bozukluk” (*a brain disease*) değil ayrıca

(9) Jason Goodwin, *Lords of the Horizons: A History of the Ottoman Empire*. Random House, 2011, s.336.

(10) Stanford J. Shaw, “The Ottoman view of the Balkans.” *The Balkans in Transition. Essays on the Development of Balkan Life and Politics Since the Eighteenth Century*. Haz. Charles ve Barbara Jelavich. Barbara. Berkeley: University of California Press, 1963, s.58.

(11) Bir örnek için bkz. Feyzi Baban, “Community, citizenship and identity in Turkey.” *Citizenship in a Global World: European Questions and Turkish Experiences*. Haz. E. Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu. New York: Routledge, 2005, s.63

ekonomik boyutu olan bir “sorun”dur. İddiaya göre “Türkler”, “modern hayat”ın gereklerine hazır değillerdir. Bu yüzden “Hristiyan halkları” çalıştırıp onların ürettiklerini tüketme hakkını kendilerinde görmektedirler. Bu hakkın kaynağı da dinleridir. Doğal olarak yine ırkçı unsurlar barındıran bu iddianın altı yüzyıllık Osmanlı tarihi basitçe incelendiğinde savunulur bir tarafı yoktur. Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimler ehl-i zimmet olarak hayatlarına devam edebilmişlerdir. Hatta yazarların kendilerinin memorandumun giriş kısımlarında belirttikleri gibi Osmanlı yönetici eliti fethedilen yerlerdeki halkları asimile etmeye kalkmamışlardır. Ayrıca yine yukarıda bahsedildiği gibi kim kimi neye asimile edecekti? Yönetici elit arasında etnik kimlik açısından bir farklılaşma ya da sınıflaşma yoktu. Örneğin Osmanlılar Balkanlarda toprak fethine girişirlerken kendi ordularında Gayrimüslim unsurları barındırıyordu. Mesela Balkanların birçok yerinde Hristiyan tımarlı sipahiler vardı.¹² Dolayısıyla Gayrimüslim tebaa arasında başarabilenler hem bürokraside yükselebiliyor hem de ekonomik olarak zenginleşebiliyorlardı.¹³ Aynı durum Müslimler için de geçerliydi. Gayrimüslimlerin zenginleşmeleri yönünde yapısal engeller yoktu. Zaten böyle olmasa Ermeni propagandistler kısmen doğru olmamakla birlikte Osmanlı’da yüksek gelirli tabakanın çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturduğunu iddia edemezlerdi. Bununla birlikte bazı Gayrimüslimler köylerde yaşamlarına devam etmişler ve belirgin bir zenginliğe ulaşamamışlardır, aynı Müslimler gibi. Son olarak; tek başına İberyah Yahudilerinin 1492 yılında Osmanlı İmparatorluğu’na göç etmeleri ve yaklaşık beş yüz yıl boyunca özellikle Selanik ile Balkanların diğer şehirlerinde nispeten müreffeh bir yaşam sürerken İspanya’daki engizisyon uygulamasına benzer bir muameleyle karşılaşmamaları¹⁴ bile Osmanlı’da Gayrimüslimlerin Gayrimüslim oldukları için kötü muameleye maruz bırakıldığı iddiasını çürütecek niteliği haizdir.

Pasdermadjian ve Sevasly devamla, 1453’ten beri “Türklerin Yakın Doğu’nun Hristiyan halklarına karşı zulüm uyguladıklarını iddia etmektedirler. Buna delil olarak 1821 yılındaki Sakız katliamını, 1862’deki Lübnan krizini ve 1876 Batak olaylarını göstermektedirler. Bu üç olay da Batı kamuoyunda yankı uyandırmıştı. Ancak Sakız adasındaki Rum nüfusa yapılan müdahale Mora’da çıkan isyana adadaki bazı Rumların destek vermesi ile ilgiliydi. Ayrıca Sakız’da isyanın bastırılması sırasında birçok Rum’un köle olarak alıkonulması İstanbul’da hoşnutsuzlukla karşılanmadı. Hatta bu Rumların kanuna aykırı bir şekilde köleleştirildiği uyarıları yapıldı. Ancak o dönemde İstanbul’daki merkezi hükümet Sakız adası gibi bir yere doğrudan müdahale edecek güçte olmadığı için yanlışların düzeltilmesi için askeri tedbirlerden ziyade nasihatvari uyarılarla yetinmek zorunda kaldı. Buradaki sorun İstanbul’un zulüm yapması değil yapılan zulmü engelleyecek imkân ve kabiliyetinin olmamasıydı.¹⁵ 1876 yılında Batak’ta cereyan ettiği iddia edilen katliamın da doğru olmadığı ve “Batak katliamı”nın Bulgaristan’da milli benlik meydana getirmek için uydurulmuş bir hikâyeye olduğu artık literatürde tespit edilmiştir.¹⁶ 1860’ların başında Lübnan’da patlak veren olaylar ise aynı Batak’ta olduğu gibi Hristiyanların Müslümanlara saldırması ile başlamıştı. Karşılıklı gerçekleşen saldırılar sonucu birçok Hristiyan ve Müslüman hayatını kaybetmişti. Ancak Pasdermadjian ve Sevasly, Müslüman ölümlerinden hiç bahsetmemektedirler. Zaten Gladstone gibi politikacılar ve Osmanlı sınırları içerisinde faaliyet gösteren

(12) Ufuk Gülsoy, *Osmanlı’nın Gayrimüslim Askerleri*. Timaş Yayınları, 2010.

(13) Walter F. Weiker, “The Ottoman Bureaucracy: Modernization and Reform.” *Administrative Science Quarterly*, 13.3 (1968): 451-470.

(14) Avigdor Levy (Haz.), *Jews, Turks, Ottomans. A Shared History, Fifteenth Through the Twentieth Century*. Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2002.

(15) Hakan Erdem, “Do not think of the Greeks as agricultural labourers’: Ottoman responses to the Greek War of Independence.” *Citizenship and the Nation-State in Greece and Turkey*. Haz. Thalia Dragonas ve Faruk Birtek. New York: Routledge, 2005, s. 67-84.

(16) Ayşe Kayapınar, “Bulgar Tarihçilerinin Komplot Teorilerinden Örnekler ve Bunların Bulgaristan’daki Türk Azınlığa Etkileri.” *89 Göçü: Bulgaristan’da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç*. Haz. Neriman Ersoy-Hacısalihoğlu ve Mehmet Hacısalihoğlu. İstanbul: Balkar & Balmed, 2012, s. 99-120.

misyonerlerin Osmanlı karşıtı propagandaları sonucu Avrupa kamuoyu bu “katliam” haberlerinin doğruluğunu sorgulayacak durumda değildi.¹⁷ Dolayısıyla Pasdermadjian ve Sevasly bu “katliam”lardan bahsederek “Türklerin” Yakın Doğu’da yerlerinin olmadığı argümanını desteklemeye çalışmaktadırlar. Devam eden cümlelerde yazarlar, “Türklerin” Balkanlardan “atılmasıyla” (*expulsion*) Doğu Sorunu’nun çözülemediğini, Doğu Sorunu’nun ancak “Türklerin” Arabistan, Ermenistan, Mısır ve Filistin’den de çıkarılmalarıyla çözülebileceğini söylemektedirler. Yani burada yazarlar “Türklerin” diğer herkes gibi kendi evlerinde ve yurtlarında yaşama hakkı olmadığını ima etmektedirler. Bir anlamda Balkanlardaki Müslüman ahalinin 1821’den itibaren katledilmesi ve/veya tehcirle maruz bırakılması yazarlar açısından bir sorun teşkil etmemektedir. Çünkü yazarlara göre Yakın Doğu’da zaten “Türlere” yani Müslümanlara yer olmamalıdır.

Bu memorandumda dikkat çeken başka bir nokta Osmanlı yöneticileri ile Alman yetkililerin yan yana konma çabasıdır. Burada Osmanlılar, İtilaf Devletleri’nin birinci düşman olarak gördükleri Almanlarla birlikte zikredilerek İtilaf Devletleri nezdinde itibarsızlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda Osmanlı subaylarının Almanya’da eğitim aldıkları özellikle vurgulanmaktadır. Hâlbuki Osmanlı Devleti, İngiltere’den de askeri konularda danışmanlık almıştır. Örneğin özellikle 1908 yılından Birinci Dünya Savaşı patlak verene kadar Osmanlı donanmasının yeniden organize edilmesi konusunda İngiliz subaylardan yararlanmıştı.¹⁸ Dolayısıyla kitapçığin tamamında görülen gerçeklerin çarpıtılması ya da sadece bir kısmının nazara verilerek okuyucunun yanlış yönlendirilmesi bu hususta da kendini göstermektedir.

Yazarlar, Osmanlı Devleti’nin Ermenilere reform yapma sözü vermiş olmasına rağmen mezalimin devam ettiğini iddia etmektedirler. Bu mezalim yazarlara göre sadece Osmanlı yetkilileri tarafından değil özellikle Doğu Anadolu’daki Kürt aşiretleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla Ermeni pro-

pagandistler kendilerine bölge Kürtlerinin de zulmettiklerini iddia etmektedirler.¹⁹

Yazarlar, “Türkler” Anadolu’ya gelmeden önce “Ermenistan”ın yirmi milyondan fazla nüfusa sahip müreffeh bir ülke olduğunu, “Türklerin” yönetimi altına girdikten sonra ise yüzyıllardır yıkıma ve geri kalmışlığa maruz bırakıldığını öne sürmektedirler. Birincisi, on birinci yüzyıldan önceki bir dönem için Yakın Doğu’da yirmi milyonluk bir Ermeni nüfusu olduğu iddiası desteklenebilir değildir. İkincisi, onuncu yüzyılda homojen bir Ermeni toplumu ve onun ülkesi olan Ermenistan’dan da bahsetmek tarih metodolojisi açısından pek doğru değildir.²⁰ Üçüncüsü, hem memorandumun yazarları hem de diğer Ermeni propagandistler başka bağlamlarda Osmanlı toplumunun en ileri ve en girişimci grubunun Ermeniler olduğunu iddia etmişlerdir. Bu durumda Ermeni propagandistler bağlama göre birbiriyle çelişen argümanlar öne sürmüş olmaktadır.

Memorandumun ikinci bölümünde yazarlar Birinci Dünya Savaşı öncesinde Yakın Doğu’daki Ermenilerin durumu hakkında bir kısım iddialar serdetmektedirler. Buna göre, Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ve İran’da toplam dört milyondan fazla Ermeni yaşamaktadır. Bunların üç buçuk milyonu kompakt bir şekilde yazarların “tarihi Ermenistan” dedikleri bölgededirler. Burada amaçlananın, Ermenilerin dağınık yaşadıkları ve hiçbir vilayette çoğunluk olmadıkları hususuna²¹ karşı bir sav geliştirmek olduğu açıktır.

(17) Jeremy Salt, *Imperialism, Evangelism and the Ottoman Armenians, 1878-1896*. Psychology Press, 1993.

(18) Chris B. Rooney, “International significance of British naval missions to the Ottoman Empire, 1908-14.” *Middle Eastern Studies* 34.1 (1998): 1-29; Joseph Heller, *British policy towards the Ottoman Empire*. Psychology Press, 1983.

(19) Nitekim 1878 yılında imzalanan ve Ermeni meselesinin uluslararasılaşmasını başlattığı iddia edilen Berlin Antlaşması’nda Büyük Devletler Osmanlı Devleti’nden Ermenilerin Kürtlere ve Çerkezlere karşı korunmasını dikte ettirmişlerdi. Bkz. Yusuf Sarıay, “Rusya’nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918).” *Gazi Akademik Bakış* 1.2 (2008): 78.

(20) Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. Belge Yayınları, 1976.

(21) Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume II, Reform Revolution, and Republic. The Rise of Modern Turkey*. Cambridge University Press, 1977, s.316; Laçiner, *Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dış Politikası*, s.25.

Ermeni yazarların o dönemde Batı'da çok yüksek sesle olmasa da artık telaffuz edilmeye başlanan Filistin'de bir Yahudi vatanı kurulması tartışmalarından da haberdar oldukları anlaşılmaktadır. Yazarlar, bütün "evrende" (burada *universe* ifadesini kullanmaktadırlar) yaklaşık on milyondan biraz fazla Yahudi'nin yaşadığını ancak bunların sadece yüz bininin atalarının topraklarında yaşadıklarını iddia etmektedirler. Yani, oransal olarak tüm dünya Yahudilerinin sadece on binde birine Filistin'de vatan kurmayı düşünen Batılılar tüm dünya Ermenilerinin yüzde seksenin yaşadığı "tarihi Ermenistan"ı da bağımsız bir ülke olarak tanımalıydılar. Yazarlar, "Ermenistan"ın yaklaşık dört milyona varan nüfusuyla Birinci Dünya Savaşı sırasında savaş alanı olduğunu ama Ermenilerin "vatan"larını terk etmeyerek İtilaf Devletlerinin yanında savaşa katıldıklarını ve bağımsız bir devlet kurabilmek için gerekli bedeli ödemiş olduklarını yazmaktadırlar.

6

Iran Ermenileri hakkındaki iddialarına yer verdikleri bir kısımda yazarlar açıkça ırkçılık yapmaktadırlar. İran'daki Ermenilerin beş ve altıncı yüzyıllarda Müslüman yönetici elitin baskısına maruz kaldıklarını ama daha sonra İran yöneticilerinin Ermenilere karşı daha hoşgörülü bir tutum takındıklarını yazmaktadırlar. Bunun, İranlıların ve Ermenilerin Aryan ırkına mensup olmalarından kaynaklandığını belirtmektedirler. Pasdermadjian ve Sevasly'ya göre "medenî dünyayla" "vahşice ve acımasız" muameleyi tanıştıran Turani ırklara mensup olan "Türkler" ise Ermenilere her daim kötü davranmışlardır. (*Although the Persians have mostly embraced Mohammedanism, but descending from an Aryan stock like the Armenians and being possessed of ancient culture and civilization, they have not displayed toward the Armenians the savagery and brutal conduct with which the Turanian races, to which the Turks belong, have familiarized the civilized world ever since they supplanted the cross by the crescent in the Near East.*) Açıkça ırkçılık niteliği taşıyan bu iddia-

daki başka bir problem ise Ermeni propagandistlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermenilerin en başarılı ve medenî halk olduklarına dair diğer iddialarıyla çelişmesidir. Eğer "Türkler", Pasdermadjian ve Sevasly'nın öne sürdükleri gibi Ermenilere karşı bir yok etme politikası uygulaysaydı ortada başarılı ve medenî olabilecek Ermeni'nin kalmaması gerekirdi. Hâlbuki kendilerinin de iddia ettikleri gibi Yakın Doğu'daki Ermenilerin büyük bir kısmı Osmanlı Devleti bünyesinde uzun yıllar yaşamlarına devam etmişlerdir. Ve yine kendilerinin belirttikleri gibi Ermeniler herhangi bir asimilasyon politikasına da maruz kalmamışlardır. Ayrıca yazarların bu kitapçıkta değinmedikleri bir nokta daha vardır ki o da Osmanlı Ermenileri arasında başarılı devlet adamlarının yetişmiş ve önemli görevler almış olduğudur.²² Dolayısıyla "Türklerin" Ermenileri yok etmeye çalıştıkları iddiasının geçerli bir tarafı yoktur.

Rusya Ermenileri hakkındaki kısımda yazarlar, Rusya Ermenilerinin topluca Rusya'ya ve müttefiklerine Birinci Dünya Savaşı sırasında yardım ettiklerini anlatmaktadırlar. Yazarlar bu iddiayı desteklemek için İngiliz Dışişleri Bakanlığı müsteşarı Robert Cecil'in James Bryce'a gönderdiği bir mektubu kaynak göstermektedirler. Bu mektupta 1914 yılında savaştan önce Erzurum'da Osmanlı Ermenilerinin milli bir kongre topladığı yazmaktadır. İddiaya göre bu kongreye İttihat ve Terakki yöneticileri temsilcilerini yollamışlar ve Ermenilerin Osmanlı hükümetine yardım etmeleri karşılığında onlara özerklik sözü vermişlerdir. Ancak Osmanlı Ermenileri, vatandaş olarak görevlerini yapacaklarını ama millet olarak Osmanlı hükümetine ve müttefiklerine yardım etmelerinin söz konusu olamayacağını söyledikleri için İttihat ve Terakki hükümeti bütün Osmanlı Ermenilerini tehci ve katliamlara tabi tutmuştur. Bu iddia da incelendiğinde diğerleri gibi sorunlu olduğu görülmektedir. Birincisi, Erzurum'da

(22) Recep Çelik, "Osmanlı Bürokrasisinde Görev Yapan Ermeniler." *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler Cilt IV*. Haz. Metin Hülagü, ve diğerleri. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 27-54.

toplanan milli bir kongre değil Ermeni siyasi partilerinden sadece birisi olan Taşnaksüt-yun'un organizasyonuydu. Bu kongre Haziran ayında toplanmıştı. Yani diğer Ermeni siyasi temsilcilerinin de katıldığı 1914 seçimlerinin tamamlanmasından bir iki ay sonra. Dolayısıyla tüm Osmanlı Ermenilerini temsil etme gibi bir özelliği olamazdı.²³ İkincisi, Taşnakların İttihat ve Terakki hükümetine verdikleri cevap doğru kabul edilse bile bu Osmanlı hükümetinin hemen Ermenilere karşı bir harekete geçmesine sebep olmamıştı. Örneğin Birinci Dünya Savaşına girerken Ermeniler İttihat ve Terakki hükümetinde yer almaya devam etmişlerdir. Ayrıca birçok Osmanlı Ermenisi Osmanlı ordusunda silahaltına alınarak cepheye gönderilmiş, bir kısmı subay olarak görev yapmış ve bunların bir kısmı Osmanlı ülkesinin savunmasında üzerlerine düşeni yapmışlardır. Bir kısmı ise ya askerden kaçmış ya da düşman saflarına geçmiştir. Ancak bundan sonra, yani Osmanlı savaş gayretini akamete uğratacak eylemlere girişmelerinin akabinde İttihat ve Terakki hükümeti bir kısım Ermenilere karşı zorunlu göç tedbirini devreye sokmuştur.²⁴ Ayrıca burada not edilmesi gereken başka bir husus ise bazı Osmanlı Müslüman askerlerinin de cepheden kaçmaları ve eşkıyalık yapmaları sonucu ordunun savaş gayreti darbe yediği için hükümetin bunlara karşı da bir takım tedbirler almak zorunda kaldığıdır.²⁵ Son olarak; Cecil'in mektubunda öne sürülen iddialarda dikkat çeken bir husus da katledildiği iddia edilen Ermenilerin sayısıdır. Cecil, 700.000'den fazla Ermeninin öldürüldüğünü belirtmektedir. Bu da literatürde artık neredeyse yerleşmiş olan bir buçuk milyon rakamından oldukça uzaktır.

Üçüncü kısımda memorandumun yazarları Ermenilerin kendi kendine yönetim taleplerinin neden meşru olduğunu anlatmaktadırlar. Burada ilginç noktalardan birisi 1915 yılındaki zorunlu göç sırasında Osmanlı makamları tarafından öldürüldüğünü iddia ettikleri Ermenilerin sayısının altı yüz bin ile

bir milyon arasında olduğunu söylemeleridir. Birincisi verilen iki rakam arasındaki fark çok büyüktür. Dolayısıyla sağlıklı bir tahmin olduğu söylenemez. İkincisi, daha büyük olan rakam kabul edilse bile bu rakamın da o yıllardan itibaren dile getirilen bir buçuk milyon sayısından çok daha az olduğu görülmektedir. Bir insanın bile kasıtlı bir şekilde katledilmesinin meşru görülemeyeceği ortadadır. Ancak buna rağmen Ermeni propagandistlerin sayılarla işlerine geldiği gibi oynayarak Batı Hristiyan dünyasının sempatisini celp etmeye çalıştıkları görülmektedir.

Rakam tartışması yapılan bu bölümde yazarlar 1915'ten önce Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde iki milyon yüz bin Ermeni'nin yaşadığını ve zorunlu göçte çok sayıda insanın "öldürülmüş" olmasına rağmen bir milyondan fazla Ermeni'nin sağ kaldığını iddia etmektedirler. Dolayısıyla, Transkafkasya'da iki milyon oldukları iddia edilen Ermenilerle birlikte üç milyona baliğ Ermeninin devlet kurmak için yeterli sayılması gerektiğini öne sürmektedirler. Bu iddiada dikkat çeken unsur Pasdermajian ve Sevasly'nin Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Ermenilerinin nüfusunu oldukça fazla göstermeye çalışmalarıdır. Çünkü bu rakam ne kadar büyük olursa hem savaş sırasındaki Ermeni kayıpları hakkındaki rakam hem de bu kayıplara rağmen geride kalanların sayısı da o kadar büyük olabilecektir.

Memorandumu hazırlayanların temel talebi Osmanlı İmparatorluğu'nun dağıtılması ve geriye kalan halklara 1914'ten önceki nüfusları oranınca toprak verilmesidir. Eğer

- (23) Kemal Çiçek, "VIII. Taşnak Kongresi: Ermenilerin Karar Anı". *I. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkiler ve Büyük Güçler Sempozyumu Bildiriler*. Tolga Başak ve Mevlüt Yüksel (Haz.). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2014, s.63-72; Erdem Karaca, "1914 Seçimleri Sürecinde İttihat ve Terakki Partisi'nin Ermenilerle Uzlaşma Çabalarının Osmanlı Basınına Yansımaları." *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 10.19 (2014): 77-104.
- (24) Edward J. Erickson, "The Armenians and Ottoman military policy, 1915." *War in History* 15.2 (2008): 141-167.
- (25) Dilşen İnce Erdoğan, "Banditry and Desertion in the Western Anatolia During the First World War." *Atatürk Yolu Dergisi* 13.50 (2012): 429-448; Edward J. Erickson, *Ottoman Army Effectiveness in World War I: A Comparative Study*. Routledge, 2007. Eliezer Tauber, *The Arab Movements in World War I*. Routledge, 2014; Erik Jan Zürcher, "Between Death and Desertion: The Experience of the Ottoman Soldier in World I." *Turcica* 28 (1996): 235-258.

1918'teki nüfuslar göz önüne alınırsa bu Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletlerinin Osmanlı hükümetinin işlediğini iddia ettikleri suçların meşrulaştırılması anlamına gelecektir.

Yazarların iddiasına göre “Türkler”, imparatorluk nüfusunun sadece üçte birini oluşturmaktadırlar. Burada yine Türklere karşı ırkçı ifadeler kullanan yazarlar geri kalan üçte ikinin, “parazit” olarak gördükleri Türkleri beslemek zorunda kaldığını iddia etmektedirler (*every two non-Turks – subjects of the Empire – have to feed and maintain one parasite Turk.*)

Nüfus istatistikleri ile ilgili iddialardan sonra yazarlar toprak meselesine gelmektedirler. Onlara göre Ermenistan, ilk etapta Erzurum, Bitlis, Van, Harput, Diyarbakır, Sivas, Adana ve Maraş vilayetlerini kapsayacak şekilde oluşturulmalıdır. Ancak yazarlar, Amerikan başkanı Wilson'un ilan ettiği *self-determinasyon*'a atıfla Rusya ve İran'daki Ermenilerin de Büyük Ermenistan'a dâhil edilmeleri gerektiğini belirtmektedirler. Meydana gelecek Büyük Ermenistan içinde dağınık halde yaşayacak olan Müslüman Türkler ile Gürcülerin Paris'teki Barış Konferansında alınacak bir kararla Ermenistan'ı terk ederek Türklere ve Gürcülere takdir edilecek sınırların içerisine gönderilmeleri teşvik edilmelidir (*This proximity offers great facilities to these different elements to settle on the respective territories to be allotted to them by the peace congress as a result of this world war*). Bununla birlikte Pasdermadjian ve Sevasly, bu Türklerin ve Gürcülerin göç etmeme ihtimalini de göz önünde bulundurarak yine de Büyük Ermenistan'ın kurulması gerektiğini yazmaktadırlar. Bu Büyük Ermenistan yaklaşık üç milyon Ermeni ve bir buçuk milyona yakın Ermeni olmayan nüfusuyla Yakın Doğu'da barış ve istikrarın köşe taşı olabilecektir (*The State thus created should be able to develop economically in a normal fashion and without hindrance, and it will, moreover, be in a position to fulfill its political and civilizing mission and become the*

corner stone of a lasting peace in the Near East, with a population of 3,000,000 Armenians and with about one million to one million and a half non-Armenian elements.)

Yazarlar sadece kurulmasını istedikleri Ermenistan hakkında değil, Türklerin geleceği ile ilgili de tekliflerde bulunmaktadırlar. Buna göre Türklere, Yunanlara *Ionia* ve kendilerine de denize çıkış olması bakımından Trabzon bırakıldıktan sonra Trakya (İstanbul hakkında bir şey söylememektedirler), İzmit, Biga, Bursa, Konya, Ankara ve Kastamonu bırakılmalıdır. Yaklaşık dört milyon Türk burada mutlu ve mesut yaşayabileceklerdir. Yazarlar, “tebaa halklar”dan arındırılmış böyle bir devletin Türklere de fayda getireceğini zira artık “parazit” gibi yaşamayacaklarını; kendi hayatlarını kendi alın terleri ile kazanıp “medeni milletler ailesine” dâhil olabileceklerini yazmaktadırlar (*A Turkish state without “subject” races may be an incentive to the Turks to radically modify their modes of living, to cease becoming parasites, and thus earn their daily bread with the sweat of their brows. They may thereby gradually enter the family of civilized nations*). Pasdermadjian ve Sevasly burada yine Türklere karşı ırkçı ifadeler kullanmaktan çekinmemişlerdir.

Memorandumun dördüncü kısmı ise bağımsız bir Ermenistan'ın Müttefik Devletler'e neler kazandırabileceği ile ilgilidir. Buna göre memorandumu hazırlayan propagandistler Yakın Doğu'da kurulacak bir Ermenistan'ın, Büyük Devletler'in ve bir milletler cemiyetinin garantisinde olması gerektiğini iddia etmektedirler. Böyle bir Ermenistan, Avrupa'da İsviçre'nin oynadığı türden bir rol oynayabilecektir. Hatta Ermenistan, İtilaf Devletleri için dört Avrupa devleti arasında sıkışıp kalmış olan İsviçre'den daha önemli olacaktır. İsviçre, iki “Latin”, iki de “Teutonik” ırkın arasındadır (*By reason of her geographical position, Armenia is more important than Switzerland, which stands between four European Powers, two of which belong to the Latin and the other two to the Teutonic races*).

Bağımsız Ermenistan devleti ise Gürcistan, Türkiye, Suriye, Kafkasya'nın "Tatar" bölgeleri, İran, Mezopotamya ve "Kürdistan"ın, yani toplam "yedi farklı devlet"in arasında bulunacaktır. Ermenistan'da Avrupa, Asya ve Afrika buluşabilecektir. Ayrıca tüm "ırklar/halklar" (*races*) hem karışabilecek hem de ayrışabilecektir. Bu yüzden böyle bir devletin tarafsız kalması gerekmektedir. Pasdermadjian ve Sevasly, Ermenistan'ın Yakın Doğu'da kurulacak bir güç dengesi için çok mühim olduğunu iddia etmektedirler.

Yazarlara göre bağımsız Ermenistan ilk etapta Almanya'nın "doğuya doğru yürüyüş" (*drang nach Osten*) politikasına karşı bir bariyer olacaktır. Çünkü Almanya'nın bu politikasının işaret ettiği Yakın Doğu'daki toprakların büyük bölümü Ermenistan'ın kontrolü altında olacaktır. Dolayısıyla Berlin-Bağdat demiryolu hattı, Almanlar için işlevsiz hale gelecektir. Ermenistan'ın müttefikler için ikinci fonksiyonu "Genç Türkiye"nin (Young Turkey) Pan-İslamist ve Pan-Turanist hareketlerini daha gelişmeden de engellemek olacaktır. Yazarlar, eğer Panislamizmin ve Panturanizmin hemen kendilerini gösterir göstermez engellenmezlerse Pan-Germenizm gibi tehlikeli bir hal alabileceğini ve müttefik devletlerin başına geçmişteki gibi dertler açabileceğini iddia etmektedirler. Burada ilginç bir iddia daha vardır. O da Pan-Turanist hareketin merkezinin İstanbul değil de Berlin olacağı meselesidir. Görüldüğü üzere memorandumun yazarları burada müttefiklerin Almanya antipatisini olabildiğince lehlerine kullanmaya çalışmaktadırlar. Hatta bu hususta doğrudan Türkiye'yi ya da Türkleri hedef tahtasına koymamakta ve Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya ile müttefik olduğunu devamlı surette hatırlatmaktadırlar. Böylece eğer müttefikler artık güçsüz kalan Osmanlı İmparatorluğu'na karşı tedbir almakta isteksiz davranacak olurlarsa Yakın Doğu'da asıl tehlikenin yeniden Almanya olabileceğine dikkat çekmekte ve Almanya'nın durdurulabilmesi için bağımsız

bir Ermenistan'ın şart olduğunu anlatmaya çalışmaktadırlar.

Almanya meselesinden sonra yazarlar, son olarak kısaca Rus tehlikesinin de tekrar müttefiklerin gündemine girebileceğini iddia etmektedirler. Eğer Rusya, mevcut durumundan kurtulursa tekrar Yakın Doğu'da yayılmaya çalışacaktır. Rusya'nın önünde ilk ve en önemli engel de müttefikler adına Ermenistan olabilecektir. Bu iddiada dikkat çeken unsur memorandumun yazarlarının her ne kadar Rusya Çarlığı 1917'ye kadar İtilaf Devletleriyle aynı safta olsa da aslında Yakın Doğu'da Rusya ve İngiltere'nin çıkarlarının çakıştığının farkında olmalarıdır.

Pasdermadjian ve Sevasly'nın öne sürdüğü diğer bir argüman ise Ermenistan'ın kurulmasının medeniyetin çıkarına olduğudur. Zira "Batı'nın aydınlanmış ülkeleri"nin kültürleri Yakın Doğu'nun kadim halklarının mirasıdır. Yakın Doğu "Türklerin" hâkimiyeti altına girince bu medeniyet yüzyıllar boyu "gömülü" kalmıştır. Dolayısıyla memorandumun yazarları Ermenistan'ın kurulmasıyla bu medeniyetin ait olduğu yerde tekrar uyanaçağını öne sürmektedirler. Yani batı toplumları, kültürlerini borçlu oldukları Ermenilere bir devlet borçludurlar ve şimdi bu borçlarını eda etmenin vakti gelmiştir. Bu iddia biraz zayıf görünmekle beraber muhtemelen Batı ülkeleri nezdinde bir rezonans bulmuş olabilir. Zira daha önce buna benzer bir argüman Rumlar tarafından denenmiş ve kısmen başarılı olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Rumlar da Mora'da bir devlet kurmak istediklerinde bu tür argümanları Batılılar nezdinde dile getirmişlerdi. Ayrıca zaten batıda on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren *philhellenism*, eğitilmiş kesimler üzerinde etki uyandırmaya başlamıştı.²⁶ *Philhellenism*'in Büyük Devletleri muhtemel bir Yunan devleti konusunda ne derece harekete

(26) Evangelos Konstantinou, *Graecomania and Philhellenism*, in: *European History Online (EGO)*, published by the Leibniz Institute of European History (IEG), Mainz 2012-11-23. URL: <http://www.ieg-ego.eu/konstantinoue-2012-en> URN: urn:nbn:de:0159-2012112304 [28-09-2014].

geçirdiği tartışılır elbette. Zira 1821 yılında Mora ve Romanya’da patlak veren Rum isyanına Rusya dâhil olmak üzere Büyük Devletler ilk başlarda karışmak istememişlerdi. Zira Napolyon Savaşlarıyla karışan Avrupa’da sınırların stabil kalmasını sağlamak amacıyla 1815 yılında Viyana’da kabul ettikleri ‘Avrupa Konseri’ konseptinin devamından yanaydılar. Ancak 1825 yılında ölen I. Alexander’in yerine I. Nicolas’ın Rus tahtına çıkmasıyla Rusya, Rumları destekleme kararı almıştı. Diğer batılı devletler de Rusya’nın tek başına Mora yarımadası gibi stratejik bir bölge üzerinde nüfuz sahibi olmasından çekindikleri için bağımsız Yunanistan devleti fikrine sıcak bakmaya başlamışlardı.²⁷ Belki bu desteği kendi kamuoyları nezdinde meşru göstermek için *philhellenism* akımından faydalanmış olabilirlerdi. Ancak gerçekte Büyük Devletler Rumların, medeniyetlerini “borçlu” oldukları antik Yunanların torunları oldukları düşüncesiyle 1826’dan sonra Mora’daki isyanı destekleyip bağımsız bir Yunanistan’ın kurulmasına vesile olmamışlardı. Çıkarları gereği davranmışlardı. Buna rağmen Pasdermadjian ve Sevasly, batılı devletler etkilenebilir umuduyla batı medeniyetinin asıl kurucularının kendileri olduğunu iddia ederek sempati toplamaya çalışmaktan geri durmamışlardır.

Bir sonraki paragrafta memorandumun yazarları Yakın Doğu’da doğu ile batı arasında aracılık yapabilecek yegâne unsurun Ermeniler olduğunu iddia etmektedirler. Hatta bunun batıda, Alman profesörlerin de dâhil olduğu aydınlarca kabul gören bir görüş olduğunu yazmaktadırlar. Pasdermadjian ve Sevasly’ya göre Yakın Doğu’nun diğer halkları olan Türkler, Araplar, Gürcüler, Kürtler ya da Farslar Avrupa ve Amerikan medeniyetini yaymak için ehil ve yatkın degillerdir. Burada ırkçı ve İslam karşıtı bir argüman yaparak bunun sebebinin Ermenilerin Hint-Avrupa halklarından ve Hristiyan olmalarından kaynaklandığını yazmaktadırlar. Yazarlara göre dördüncü yüzyıl gibi erken bir tarihte Hiris-

tiyanlığı benimsemiş olan Ermeniler, Hristiyan düşüncesini ve medeniyetini “yarı vahşi” (*semisavage*) “Asyalı ve Müslüman halklar/ırklar”a (*Asiatic and Mohammedan races*) karşı korumuşlardır.

Memorandumun sonuç kısmında yazarlar Ermenilerin hür ve bağımsız milletler arasında yer almasının kendilerinin meşru hakkı olduğunu iddia etmektedirler. Bu noktada yazarlar 1918 Kasım’ında tekrar bağımsızlığını ilan eden Polonya’ya atıf yaparak iddialarını güçlendirmeye çalışmaktadırlar. Onlara göre Ermenistan, Polonya gibi tek ve bölünmez olmalıdır. Ayrıca yazarlar, Ermenilerin kendilerinin olmayan toprakları istemediklerini öne sürmektedirler. Üç milyonluk Ermeni nüfusunun yeterli olmayacağını düşünebileceklere 1829 yılında bağımsız Yunanistan’ın kurulması tasarlanırken bu ülkenin nüfusunun beş yüz binden fazla olmadığını hatırlatmaktadırlar. Dahası, memorandumun birinci muhatabı olan Amerikalıların ilgisini çekebilmek adına Büyük Britanya’ya karşı Amerikan bağımsızlık savaşına katılan on üç eyaletin toplam nüfusunun da dört milyondan fazla olmadığını eklemektedirler.

Memorandumun yazarları kurulmakta olan küçük “Ararat Cumhuriyeti”nin Büyük Ermenistan’ın nüvesi olması gerektiğini yazmaktadırlar. Ve Amerika’da Türkiye’nin toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini düşünenlerin bunun Ermenilerin büyük ve bağımsız Ermenistan’ın kurulması hakkına saygı duymamış olacaklarını belirtmektedirler. Ayrıca bu tür düşünceler Amerika Birleşik Devletleri ve diğer müttefiklerin çıkarlarına aykırı olmalıdır.

Memorandumun sonuç kısmında yazarlar Avrupalı devletlerden ve Amerika Birleşik Devletleri’nden Ermenilerin bu “haklı” taleplerinin gereğini yerine getirmelerini ve Büyük Ermenistan’ı kurmalarını talep etmektedirler.

(27) George Finlay, *History of the Greek Revolution*. Cilt II. Edinburgh and London: William Blackwood and Sons, 1861.

Bu memorandum savaş sonrası Ermeni propagandacıların Osmanlı İmparatorluğu ve daha sonra Türkiye aleyhine ürettikleri propaganda kitapçıklarından sadece birisidir. Bu kitapçıklar sadece Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da karar alıcılara ulaştırılmamış bu ülkelerdeki geniş halk kitleleri de kitapçıklardaki iddialar doğrultusunda ikna edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu propaganda kitapçıklarında öne sürülen iddiaların sorgulanmadan bazı akademisyenler tarafından da kabul gördükleri görülmektedir. Dolayısıyla bugün Batılı karar vericilerin ve kamuoylarının Ermeni meselesi algısında bu tür memorandumların etkisi olabilir. Bu yüzden Pasdermadjian ve Sevasly'nın yazdığı memorandum gibi çalışmaların edition critique'lerinin sayısı artırılmalı ve 1918'ten günümüze kadar devam etmekte olan Ermeni propagandasının içerik analizi yapılarak zaman içerisinde argümanların seyri ve çelişkileri ortaya konmalıdır.

Kaynakça

Anderson, Matthew Smith. *The Eastern Question, 1774-1923: A Study in International Relations*. London: Macmillan, 1966.

Baban, Feyzi. "Community, citizenship and identity in Turkey." *Citizenship in a Global World: European Questions and Turkish Experiences*. Haz. E. Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu. New York: Routledge, 2005. 52-69.

Berkes, Niyazi. *The Development of Secularism in Turkey*. Routledge, 2013.

Çelik, Recep. "Osmanlı Bürokrasisinde Görev Yapan Ermeniler." *Hosgörü Toplumunda Ermeniler Cilt IV*. Haz. Metin Hülagü, ve diğerleri. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2007. 27-54.

Çiçek, Kemal. "VIII. Taşnak Kongresi: Ermenilerin Karar Anı". *I. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkiler ve Büyük Güçler Sempozyumu Bildiriler*. Tolga Başak ve Mevlüt Yüksel (Haz.). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2014. 63-72.

Erdem, Hakan. "Do not think of the Greeks as agricultural labourers': Ottoman responses to the Greek War of Independence." *Citizenship and the Nation-State in Greece and Turkey*. Haz. Thalia Dragonas ve Faruk Birtek. New York: Routledge, 2005. 67-84.

Erdoğan, Dilgen İnce. "Banditry and Desertion in the Western Anatolia During the First World War." *Atatürk Yolu Dergisi* 13.50 (2012): 429-448.

Erickson, Edward J. *Ottoman Army Effectiveness in World War I: A Comparative Study*. Routledge, 2007.

—. "The Armenians and Ottoman military policy, 1915." *War in History* 15.2 (2008): 141-167.

Finlay, George. *History of the Greek Revolution*. Cilt II. Edinburgh and London: William Blackwood and Sons, 1861.

Goodwin, Jason. *Lords of the Horizons: A History of the Ottoman Empire*. Random House, 2011.

Gülsoy, Ufuk. *Osmanlı'nın Gayrimüslim Askerleri*. Timaş Yayınları, 2010.

Heller, Joseph. *British policy towards the Ottoman Empire*. Psychology Press, 1983.

Hovannisian, Richard G. *The Republic of Armenia: The First Year, 1918-1919*. University of California Press, 1971

Karaca, Erdem. "1914 Seçimleri Sürecinde İttihat ve Terakki Partisi'nin Ermenilerle Uzlaşma Çabalarının Osmanlı Basınına Yansıması." *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 10.19 (2014): 77-104.

Kayapınar, Ayşe. "Bulgar Tarihçilerinin Komplex Teorilerinden Örnekler ve Bunların Bulgaristan'daki Türk Azınlığa Etkileri." *89 Göçü: Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç*. Haz. Neriman Ersoy-Hacısalıhoğlu ve Mehmet Hacısalıhoğlu. İstanbul: Balkar & Balmed, 2012. 99-120.

Konstantinou, Evangelos. "Graecomania and Philhellenism, in: European History Online (EGO), published by the Leibniz Institute of European History (IEG), Mainz 2012-11-23. URL: <http://www.ieg-ego.eu/konstantinoue-2012-en> URN: urn:nbn:de:0159-2012112304 [28-09-2014].

Laçiner, Sedat. *Ermeni Sorunu, Diaspora ve Türk Dış Politikası*. Ankara: USAK, 2008.

—. *Türkler ve Ermeniler, Bir Uluslararası İlişkiler Çalışması*. Ankara: USAK, 2005.

Levy, Avigdor (Haz.) *Jews, Turks, Ottomans. A Shared History, Fifteenth Through the Twentieth Century*. Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2002.

Macmillan, Margaret. *Paris 1919: six months that changed the world*. Random House LLC, 2007.

Malkasian, Mark. "The Disintegration of the Armenian Cause in the United States, 1918-1927." *International Journal of Middle East Studies* 16.3 (1984): 349-365.

Payaslian, Simon. *United States Policy Toward the Armenian Question and the Armenian Genocide*. Palgrave Macmillan, 2005.

Rooney, Chris B. "International significance of British naval missions to the Ottoman Empire, 1908-14." *Middle Eastern Studies* 34.1 (1998): 1-29.

Salt, Jeremy. *Imperialism, Evangelism and the Ottoman Armenians, 1878-1896*. Psychology Press, 1993.

Sarıncay, Yusuf. "Rusya'nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918)." *Gazi Akademik Bakış* 1.2 (2008): 69-105.

Shaw, Stanford J. "The Ottoman view of the Balkans." *The Balkans in Transition. Essays on the Development of Balkan Life and Politics Since the Eighteenth Century*. Haz. Charles ve Barbara Jelavich. Berkeley: University of California Press, 1963. 56-80.

Shaw, Stanford J. ve Shaw, Ezel Kural. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume II,*

Reform Revolution, and Republic. The Rise of Modern Turkey. Cambridge University Press, 1977

Tauber, Eliezer. *The Arab Movements in World War I*. Routledge, 2014.

Uras, Esat. *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*. Belge Yayınları, 1976.

Weiker, Walter F. "The Ottoman Bureaucracy: Modernization and Reform." *Administrative Science Quarterly*. 13.3 (1968): 451-470.

Zürcher, Erik J. *Turkey: A Modern History*. London: I.B. Tauris, 2004.

Zürcher, Erik Jan. "Between Death and Desertion: The Experience of the Ottoman Soldier in World I." *Turcica* 28 (1996): 235-258.